

ГРОТЕСКНА МОДЕЛЬ УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ В РОМАНІ-АНТИУТОПІЇ “ЦІНЬ ХУАНЬ ҐОНЬ” ГАЛИНИ ТАРАСЮК

Нинішній етап творчості Галини Тарасюк симптоматично пов'язаний зі стихією народної сміхової культури. Кризовий стан нашого суспільства, травматичний досвід українців актуалізував змістові і формотворчі засоби сатиричного освоєння дійсності, а необхідність нагального вирішення питань на перетині політики і моралі змусила письменників загострити пера і через гротескний катарсис спробувати привести націю до самоочищення. Сатира П. Загребельного, Є. Дударя, О. Черногуза, Ю. Андруховича, В. Баранова, В. Слапчука, Марії Матіос, Валентини Козак, Галини Тарасюк виконує сьогодні свою високу місію, допомагає рятуватися у житті сміхом. “Я сміюся, – каже Г.Тарасюк, – як може сміятись українська жінка в театрі абсурду, на який перетворили наше життя недолугі політики” [6].

Гумористично-сатиричні вкраплення знаходимо в її новелах, “жіночих романах”, драматичних творах, “блискуче, на рівні класики, озвався сатиричний талант письменниці в її міні-романі “Гвадалквівір і далі”, написаному ще 1994 року, саме в розпал нашої національної ейфорії” [3, 245]. А 2008 року мисткиня звернулася до свого читача новою книжкою, яку анонсувала у діалозі з Оленою Логвиненко: “Я <...> написала сатирично-сардонічний памфлет-антиутопію, таку собі заново перелицьовану “Енеїду” під назвою “Цінь Хуань Ґонь”[6]. Таким чином, послідовно і вперто авторка “жіночих романів” опановує складний жанр сатири, піднімаючись на “високий соціальний редут” [3, 245]. Попри те, аналізуючи набуток Галини Тарасюк, більшість дослідників обмежується лише констатацією факту наявності в ньому вартісних сатиричних творів. Більш-менш адекватно поціновано роман “Цінь Хуань Ґонь” у відгуку О.Пономаренка “І сміх, і сльози” [4] та у післямові Л. Пастушенка “Знак Скорпіона, або Жива і мертва вода в сатирі Галини Тарасюк” [3]. Визначаючи вартість нового твору, дослідник справедливо наголошував: “Цінь Хуань Ґонь” Галини Тарасюк – це духовний енерготонік для нашого пасивно-інертного суспільства, котрий з’явився саме вчасно, поки не спрацював зловісний Знак Скорпіона, що зависав над Україною упродовж багатьох століть, щодня, якщо не щогодини, провокуючи її на етнічне самогубство жалом-отрутою власної байдужості...” [3, 254]. Аналіз сатири Г.Тарасюк є необхідним як для створення цілісної концепції її творчості, так і для окреслення визначальних тенденцій сучасної прози.

Роман “Цінь Хуань Ґонь” як складова сучасної дискурсивно-типологічної системи, що засвідчує тяжіння до умовних способів відображення життя, базується на співдії реалістичних, сюрреалістичних, бурлескно-травестійних і необарокових тенденцій в сучасній літературі. В тісний вузол пов'язані в ньому минуле, сучасне і майбутнє України, побачене крізь призму вітчизняної і зарубіжної серйозно-сміхової традиції. У романі відчувається дух середньовічних фавлю й українських народних казок, сатири Е. Роттердамського і славнозвісного послання козаків турецькому султанові, раблезіанського комплексу і фантазій “мандрованих дяків”, бурлеску І. Котляревського і небилиць С. Руданського. Стильово роман досить розмаїтий. Тут і колоритні картини побуту, змальовані соковитою буковинською говіркою, і витримані у стилі наукових розвідок історично-географічні довідки, і фрагменти термінологічного словника, і нотатки (“безсонники”) наратора-персонажа пана Хризантія Варцаби-Самовидця, які допомагають розвинути сюжет не на подієвому, а на розповідному рівні. Усе це багатство організується, цементується, на наш погляд, меніппейним світовідчуттям. Термін “меніппея” використовується, як відомо, “для позначення універсального типу жанрового змісту серйозно-сміхової спрямованості, виявлення його амбівалентної природи, що полягає в пошуку філософських морально-етичних істин при панібратському ставленні до дійсності, у висвітленні злободенної проблематики крізь призму сміху, авантюрного сюжету, зміщеного часопростору”[2, 450]. Саме елементами меніппеї впорядковується у цьому разі розмаїтий текстовий матеріал, химерний за формами вираження, але винятково реалістичний за суттю. Хронотопним центром роману постає село Козацька Корчма, засноване “приблизно у 1621 році козаками, які, повертаючись додому після перемоги військ Сагайдачного над турками під Хотиним, зачепилися за тутешніх дівчат і вдовиць” [7, 21]. Особливо значущим для поєднання усіх елементів роману в органічну цілісність є хронотоп корчми, як просторового і духовного центру однойменної адмініюдиниці. За межі корчми, практично, не виходить жоден герой роману, навіть діти виховуються “при корчмі, де навчають їх грамоти, бойових мистецтв, хорошему співу під бандуру і ліру, верхової їзди і ловитви диких мустангів на випадок війни” [7, 117]. Композиційна замкненість підкреслюється не лише просторовими, але й часовими вимірами, що заакцентовано

на рівні заголовкового комплексу, рух часу по колу засвідчують назви розділів: “Ніч фіолетова”, “Світанок ніжно-бузковий”, “День білий”. Циклічне, природне сприйняття часу передано й авторськими резюме на кшталт: “...Трепетну душу питомого патріота начебто й тішила 100 (сот) щорічна і 25-а циклічна перемога демократії на минулих виборах” [7, 12]. Образи, пов’язані з виборчими циклами, з’явившись у початкових епізодах роману, з розвитком сюжету стають його визначальними художніми камертонами.

Авторка екстраполювала у віртуальне, гіпотетичне майбутнє (на 26-й виток виборчого циклу) потворні за своєю суттю політичні і соціальні експерименти нинішніх владців, відтак вона отримала необмежені можливості гіперболізувати ті дражливі для українців теми, які вже сьогодні щільно співіснують з абсурдом і алогічністю. “Абсурд у тому, що абсурд править світом” – таке мотто відкриває роман. Усі зображально-виражальні засоби твору “працюють” на потвердження змісту цього мотто. Модель Галини Тарасюк постала на ґрунті емпіричної реальності та основоположного, наріжного питання: “**Як нам вибрати з поганих претендентів гарного президента?**” [7, 202]. Предметом моделювання стають також політичні гасла і доктрини, виголошувані переважно у корчмі, а колізії та конфлікти роману обертаються навколо перманентних виборів, які “за конституцією України мали би відбуватися раз у чотири роки, однак, зазвичай, надто в роки особливого політичного піднесення, бувають і двічі, і навіть тричі на рік” [7, 18]. Авторка супроводжує виклад відповідним словничком-коментарем, де ключове слово стає призмюю для спектралізації інших слів, внаслідок чого з’являється несподіваний ракурс бачення, виникають безкінечні градації конкретних понять: “**Адмінресурс** – можливості тих, що при владі.

Адмінуправа – сільська рада адмінодиноці Козацька Корчма і раз на рік – виборчий штаб владної коаліції. <...>

Вибори – традиційне щорічне волевиявлення народонаселення – символічного носія влади щодо того, кому її вручити, яке переросло у фольклорні фестини “Козацькі забави” [7, 18].

“Олігархи – політично-бізнесова еліта, яку ще називають (залежно від того, хто називає, з якою метою і підтекстом): батьки нації, сучі діти, меценати, цвіт України, моротворці, власть предержачі, любі друзі, братва, латифундисти, а в уже згаданій вище корчмі – “ті, по кому тюрма <...> плаче” [7, 20]. Такий словничок, попри суб’єктивну авторську оцінку зображуваного, насичує твір глибинною соціальною критикою, маючи на меті віддзеркалити зневіру в ідеалах, показати повну втрату довіри до термінів на позначення моралі й порядності.

Хоча в образах і алегоризується сучасне суспільне життя в Україні, герої роману Г.Тарасюк наскрізь екзистенціальні, вони живуть не у віртуальному світі, а тут і зараз, бо про що, як не про наше реальне неблагополуччя з вимушеним поневірянням жінок по закордонах і занедбуванням родин оцей фрагмент: “Козаки пили мовчки, не цоркаючись і без тостів, як на поминках. І думали. Кожен про своє. А найбільше про те, що вже нівроку 26-й виток робить Революція, а ще жодна з тих козацьких дружин вінчаних не вернулася, хоч всі, як одна, клялись, що зароблять грошей та й ся вернут...

– А колись їх було півсела...– зітхнув пан Мірча...

– Отих, по кім душа плаче...

– Та де півсела? Більше!.. [7, 130].

Історія, сповнена екзистенційного смислу, переростає межі побутового сюжету і набирає значення притчеподібної повчальної оповіді.

Активно використовуючи широку палітру комічного – карнавалізацію, іронію, сарказм, гротеск, фарс – письменниця оголює правду про безмежно складні обставини сучасного українського буття. Але не тільки. Засобами комічного, засобами сміхової культури вона діагностує хвороби, наближає читача до катарсисної межі. Авторка запрошує на збори місцевої громади у Козацьку Корчму, де обговорюється питання, хто українцям служить за тата рідного. Виявляється, що це олігарх Мкртчян, “бо він хоч і олігарх, а за нарід дбає!.. Ади, у кожному селі – корчма, а по містах – ще й казино з рестораціями! А що має, то лиш тому, що робит! Як віл! Ади, ми собі леда киваємось у корчмі, а він – десь, бідачку, оре! Та пазить кожду копійчину, абись ми в теплі і при чарці про Країну думали!

– І де ви, пане Мірчо, того Мирчикитяна за плугом бачили чи в плузі, альбо де в шахті якій на Донбасі, цікавий я знати?!

– А хіба стількома корчмами заправляти – то менший труд, ек у штольні?! Я от, сидячи тут, – втомивси! А він, біднятко, гарує... ”. [7, 29].

При удаваній поблажливості таких і подібних діалогізованих оцінок “батьків нації” сатира Г. Тарасюк звертає на себе увагу різким, наступальним тоном. Впадає в око не лише трагікомічний пафос сприйняття реалій сучасного життя, але й здатність письменниці називати речі своїми іменами. Сатира, як відомо, “живиться енергією ідеалу, який в ній фактично незримий, відсутній, але його масштаб і параметри немовби проектуються на зображуване явище, яке повсякчас співвідноситься з ним (через негативний ідеал, “антиідеал”)” [5, 509]. Іронізуючи, глумлячись

над потворним, перевертаючи усталену шкалу цінностей, балансує між позитивом і негативом, Г. Тарасюк досягає бажаного ефекту – збурює застиглу свідомість свого сучасника. Наприкінці твору вона белетризує результати чергових виборів, де в один абсурдний ряд вишикувалось “своє” і “чуже”: “... На екрані телевізора вдарили барабани, але сурми не заграли, бо замість славно: “Ще не вмерла...” чи “Многая літа” – над Майданом на всю Країну раптом... зацінькала-загонькала, як вода зі стріхи, невідома мелодія: “Гонь-гонь, гонь-гонь-гонь-гонь, гонь! Цінь-цінь! Гонь!” – і на трибуну вийшов всенародно обраний...<...>.

Преславне козацтво не повірило власним очам, але, як не кліпало і не трясло головами, яскраво виражений представник східних цивілізацій – із трибуни не щезав. Він стояв на тлі білої фани, розшитої чорними жуками-павуками та малиново-трав’янистими драконами, дрібненький, у якомусь френчі-халаті кольору хакі, чудернацькому трикутному капелюшку і... і... Господи, воля твоя – з гетьманською булавою у правиці!” [7, 219 – 220]. Ламаною російською він звернувся до козаків і, зажадавши покірності та порядку, повідомив, що віднині козацька вольниця скінчилася.

Такі епізоди виглядають достатньо провокативно, афішоване одивнення, вигаданість ситуації якраз і провокує до дії думку читача. Адже текст звернення, що передає чужорідне світоуявлення, а також коментарі до нього козаків набувають політичного забарвлення. Засоби містифікації і фантастичної метафорики не збивають з пантелику, аж ніяк не спотворюють істини, навпаки, розкривають її куди повніше і зриміше, ніж, до прикладу, пафосні пасажи медійних засобів. Бо абсурд сучасного нашого життя є справжнішим, аніж цінності, які мали би бути абсолютними, але стали ефемерними. І далі, як бачимо, український політикум робить із себе посміховисько, фракційно вирішує економічні і культурні справи, оглядаючись то на схід, то на захід, розпоршує зусилля, множить партії, цинічно ошукує народ, ганьбиться і на внутрішніх, і на зовнішніх орбітах своєї діяльності. Усвідомлення того, що національний міф внаслідок фальшування істини зазнає руйнації, що “доба героїчного епосу минулась. Наразі переходимо добу конструктивної самоіронії – ну бо як інакше вичистиш залишені у спадок, замість омріяного палацу, Авгієві стайні?” [1, 98], і спонукала письменницю до гротескного, парадоксального тону викладу та саркастично-іронічних інтонацій.

Отже, роман Галини Тарасюк створювався не просто як модель, а як концептуальна частка українського світу, що наразі перейшов у фазу втрати ілюзій і кризи авторитетів. Сатира талановитої письменниці не є спробою остаточного заперечення зужитих стереотипів та пріоритетів. Авторська іронія, яка супроводжує персонажів книги у їх пошуках місця під сонцем, допомагає читачеві упізнати свої риси в чітко маркованих фігурах, змушує прийняти цю одивнену версію себе самих і дійти власних висновків.

Список використаних джерел

1. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса: Вибрана есеїстика 90-х. – К.: Факт, 1999. – 352 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром’як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.
3. Пастушенко Л. Знак Скорпіона, або Жива і мертва вода в сатирі Галини Тарасюк // Тарасюк Г. Цінь Хуань Гонь. – Біла Церква: Буква, 2008. – С. 245 – 255.
4. Пономаренко О. І сміх, і сльози... [Про нову книгу Г.Тарасюк “Цінь Хуань Гонь”] // Літ. Україна. – 2009. – 16 квітня. – С. 7.
5. Рихло П. Сатира // Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А. Волкова (гол.) та ін. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
6. Тарасюк Г. “Література зруйнувала моє життя” // Літ. Україна. – 2008. – 6 лист. – С. 5.
7. Тарасюк Г. Цінь Хуань Гонь. – Біла Церква: Буква, 2008. – 256 с.

Анотація. У статті зроблено спробу осмислити змістові і композиційні якості нового роману нашої сучасниці з акцентом на умовних формах відображення дійсності та художньо обіграній іронії і сатири. Важливими ланками художнього моделювання життєвих ситуацій у Г.Тарасюк вбачаються традиції національної й інонаціональної сміхової культури.

Ключові слова: сатира, гротеск, сміхова культура, моделювання дійсності, меніппея, одивнення, антиутопія

Summary. In the article there is an attempt to comprehend the semantic and composition qualities of a new novel by our contemporary with the accent on the conditional forms of reality reflection and artistic playing up of irony and satire. The very important parts of artistic modeling of life situations by H.Taras'uk are the traditions of national laughter culture and the same traditions of other nations.

Key words: satire, grotesque, laughter culture, modeling of life situations, astonishment, anti-Utopia.